

ճանչալ հայ լրագրութեան յառաջագիմութիւնը. և փափաքել էր որ իրական ըլլար այդ յառաջագիմութիւնը, որ միայն թերթերու բողմանալովը չապացուցուի, այլ անոնց բովանդակած ընտիր յօդուածներովն: Եթէ հայ հրապարակագրութիւնը բարդատեք հիին հետ, կը ցաւիք ըսելու որ մեր Հաստ քննութեամբ միայն լեզուի մաքրութեան առաւելութիւն մը պիտի գտնենք և ուրիշ ոչ ինչ: Անք հանրագիտութեան չենք ձգտած, այլ միշտ հին ուղղութեան մը հետեւած ենք. եթէ օրագրութեան լիքը քընենք, պիտի տեսնենք միօրինակ ուղղութիւն մը՝ գրեթէ ամէն լրագրաց մէջ: Ամէնէն հետաքրքրական կարծուած նսլթն ազգային բրոնիկն է, այսինքն պատրիարքարանի և իւր թեմերու օրագրութիւնը. հայաբնակ գաւառներու վրայ յօդուածներ և նամակներ կը հրատարակուին առանց ընթերցողին հետաքրքրութիւնը շարժելու: Արեւելքի մէջ, թէեւ ոչ ստեպ, բայց երբեմն կ'երեւին առաջնորդական յօդուածներ, որ խիստ կարեւոր են ժեր ազգին համար. Մաղիկ լայն ծրագրով մը սկսաւ լոյս տեսնել, իսկ ներկայիս կ'ընտրէ քաղաքական լրոց ըլլանակին մէջ ամփոփուիլ: Բիշգանդիոն և Մշակ հեղինակութիւն ունին, վասն զի գրական ապարեղին մէջ մշակուած հեղինակներ են անոնց գործիչները: Կը լսենք որ Պոսայ մէջ Լոյս, Մասիս, Հանրագիտակ' այդ հին անուններու ներքեւ՝ նոր ուղղութեամբ մասնագետ թերթեր լոյս կը տեսնեն, բայց ատոնց մասին ոչինչ չենք կրնաք խօսիլ, քանի որ գտնուք չենք տեսած: Մասնագիտութիւնը մեր մէջ միշտ մանուկ մնաց, վասն զի ժողովուրդը մասնագետ թերթերը չկրցաւ ապրեցընել. ու այդ թերթերն այ մեզ կարեւոր են, ատոնք մեր լնացեալ գրականութիւնը պիտի յուզեն ու պիտի կենդանացնեն:

Հ. Ս. ՆՐԵՄ.

ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԲՈՒՆ

HYPNOTISME

(Շար. տիւս էջ 565, 1899)

Ի

ՅԱՅՏՆԻ Է ԹԷ առ այժմ քարոյական տեսակէտով չեմ հարցընե՝ թէ արեօք Մագնիսական ընդ գործադրութիւնն կամ գործածութիւնն օրինաւոր է և կամ թնյլ տունալ: Վասն զի այդ ծանր խնդրոյ լուծումն պիտի տրուի մատենիս վերջին մասին մէջ: Ուրեմն պարզապէս կը խնդրուի հոս՝ թէ արեօք արոշեստական կոչուած քունը յառաջ բերելու համար՝ ցարդ մեր նշանակած միջոցներն ազդու են և զօրաւորը՝ զանոնք որ և է գործադրողին համար:

Եթէ ՚ր և է մարդ, գէթ միաձեռանի, կրնայ հրացանի հարուած մը աբձակել, ծնծղայ զարնել, լուսոյ ճառագայթը կամ ելեկարական հոսանքը ուղղել երկմակայի մը վրայ, փայլուն տոտրկայ մը օզոյ մէջ բռնել, արտուտից հայելին գարձընել, իրաւամբ կրնանք հաստատել՝ թէ որ և է մարդ կարող է չափով մը մագնիսութեամբ ընացընել: Չափով ճի կ'ըսենք. վասն զի եթէ մագնիսացուցիչ մը վերոյիշեալ միջոցներուն սոսկ մեքենական ազդեցութեան միայն կապուելով՝ չուզենայ այս ազդեցութիւնը զօրացընել թելադրութեամբ, թուի թէ շատ ոակաւ մարդիկ պիտի կարենայ ընացընել: Որովհետեւ թելադրութիւնն, թէպէտ և մագնիսական ընդ միակ ազդակն չհամարուի, այսու հանդերձ ամենամեծ կարեւորութիւն ունի, և ամէն ոք կ'ընդունի՝ որ առանց այդ թելադրութեան՝ միւս որ և է միջոցներն յոյժ սահմանափակ զօրութիւն ունին: Էյ ճար.

ԲԱՆԱՍԵՐ. — ԵՒՆԱՄԻՍԿԱՅ ԵՍՈՒՄԱԿԻՐԱ. կամ Ռաձգէս:

Գիմն է 20 ֆր. — Հասցէ՝ M. BASMAJIAN. (112. B-d. Rochechouart)

PARIS

ՍՈՒՐՃ — Կը խօսի ազգագրական, հումարսական, քաղաքական, գրախօսական միջոց վրայ: Խմբագիր Անտոնի Մրտախանեանց: — Գիմն է տարեկան 30 ֆր.:

Հասցէ TIFLIS, Rédaction de la revue MURTH.

տար թելադրիչ (suggestioniste) չեղողն՝ չի կրնար ըլլալ ճշմարիտ մագնիսացուցիչ։

Իսկ քաջ և ճարտար թելադրիչ ըլլալու համար շատ յատկութիւններ կը պահանջուին՝ զորս միանգամայն անձի մը վրայ գտնելն յոյժ դժուարին է։

Եւ յիշատի, որպէս զի թելադրութիւն մը լիովին յաջող արդիւնք ունենայ՝ հարկ է նախ, ինչպէս կ'ըսէ Պէրնշայմ, « որսալ միտքը », այսինքն երեւակայութիւնը։ Բայց երեւակայութիւնն ալ դիւրմբոնելի թռչուն մը չէ, որուն թռիւքը կապել շատ դիւրին չէ։

Հարկ է որ ցնոյ պատկերն կամ գաղափարն ուստիպաշտ յուզուի եւ արթննայ երեւակայութեան մէջ, այնպէս որ ուրիշ ո՞ր և իցէ իրաց պատկերներն ջնջուին և միայն ցնոյ պատկերն իրեն մէջ կեդրոնացընէ և ընկզմէ բոլոր հոգեկան զօրութիւնը, և յիշողութիւնն ու միտքն չցրուեն սոյն այդ պատկերը, իսկ կամքն ալ՝ ոչ յայտնի և ոչ գաղտնի կերպով ընդդիմանայ անոր։ Արդ շատ մեծ ճարտարութիւն կարեւոր է՝ ցնոյ այս պատկերը այդպիսի վիճակի մէջ հաստատելու համար՝ այնպէս որ ամէն բանի վրայ ինքն միայն իշխէ։ Հեռաւարտը՝ քաջ մագնիսացուցիչ մը պէտք է ըլլայ միանգամայն քաջ հոգեկաս, որ լաւ ճանչնայ երեւակայութեան էութիւնը և թէ ինչ բան կրնայ իրեն դրակել նոյն երեւակայութիւնը, կամ զայն յուզել կամ հանդարտեցնել։ Հարկ է զարձեւալ ճաննայ մագնիսացուցիչն՝ երեւակայութեան կրած ազդեցութիւնները հոգւոյն ուրիշ կարողութիւններէն կամ անոնց վրայ իրեն ըրած ազդեցութիւնները։

Սակայն սոսկ վերացական, թէպէտ այն խոր և ճիշդ ալ ըլլայ, հոգեբանական փոփոխութիւն մը չի բաւեր։ Վասն զի, մագնիսացուցիչն՝ վերացական մարդու վրայ չի ներգործեր, այլ անհատներու վրայ՝ որոց բնաւորութիւնն, բարեխառնութիւնն, կրթութիւնն, բարոյական վիճակն, ընկերական պայմանն, գործերն, զբաղմունքն, մտածութեան և զգացման կերպերն յանձնուս կը տարբերին յիւրեքաց։ Ուստի հարկ է ճանչ-

նալ՝ թէ իւրաքանչիւր անհատ ինչ բանով կը կազմուի և ինչով ուրիշէ մը կը զանազանուի, պէտք է որ մագնիսացուցիչն հմայէ իւր դիմաց գտնուող անձին հոգին, բմբռնէ անոր երեւակայութեան դիւրամտեղելի կողմը, և ապահով կերպով իմանայ՝ թէ ինչ կերպով, որ ժամանակ և ըզդիւն ու մասին մէջ տողորդուի և քնածին գաղափարը կամ պատկերը, որպէս զի կարենայ այդ պատկերն ըստ կարի փոփոխ և շաւաղոյն կերպով իշխել երեւակայութեան մէջ ամէն բանի վրայ և վայրկեանի մէջ անզգայացընել զամենայն ինչ։ — Արդ այս ամէն բանի համար նրաքի պայծառ տեսութիւն կարեւոր է, նրաքի նուրբ դիտողութիւն և ինչպիսի դիւրաշարժութիւն հոգւոյ կը պահանջուին։ Անոր համար Պէրնշայմ՝ իւր առ ֆօրէ Յիւրիսի մտաց բժշկութեան գիտուն ուսուցիչն թղթին մէջ այսպէս կը գրէր. « Թելադրութեան մէջ յաջողելու համար մի միակ կարեւոր է՝ լաւ ներշնչուած ըլլալ։ Հարկ է գտնել այն կէտը՝ որով կարելի է հասնիլ երթակային թելադրելի մասին »։ Այս, բայց պէտք է նախ ներշնչուած ըլլալ և գտնել այդ կարեւոր կէտը։

Պէրնշայմ՝ այս վերոյիշեալ տողերու մէջ կ'ակնարկէ այն զեպքը՝ յորում նա ներշնչուած էր, և է հետեւեալն. Ուզողաբար դիւրացի մը եկաւ խնդրելու իրմէ՝ որ զինքը բժշկէ աղեաց և ստամոքսի ցաւերն։ Չկրցաւ նա քնացընել զգեղացին, ինչպէս նաեւ կան խաւ Լիւպով չէր յաջողած։ Յետ կրկին անօգուտ փորձերու, ըսաւ դիւրացուին. « Բնացիք ես կամ ոչ, նոյն բանն է. — Հիմա ստամոքսդ և կործեց կը մագնիսացընեմ, որով ցաւերդ կը դադրին »։ Յիշատի, ցաւերն մի բանի վայրկեանի մէջ կը դադրին, բայց իրիկուան կը վերապատնասն։ Գարձեալ կը մագնիսացընէ երկրորդ օրն, և դարձեալ կը յաջողի, թէպէտ և դեռ եւս անկատար կերպով։ Իսկ երրորդ օրն, ոչ միայն ցաւերը կը փարատէ մագնիսութեամբ, այլ նաեւ խոր ցնոյ մէջ անզգայեալ կը ձգէ հիւանդ դիւրացին²։ Պէրնշայմ՝ « ներշնչուած էր »։

1. Forst, der Hypnotismus, 2te. տպ. էջ 37։

2. Նոյն. էջ 36։

Քանիքս այդ ներշնչման կը կարօտին մագնիսացրնողը: Ո՛րչափ անզամ քնանալի ենթականերն տագնապեցուցեր ապշեցուցեր են զիրենք մագնիսացրնողները: Անխտա-հոսթին մը, յանկարծական վախ մը, և րեւակայութիւնը սեւեռելու անհնարութիւնն, անբացատրելի ջղային յուզում մը կը բաւեն մագնիսացուցիչը տագնապի մէջ ձգելու համար: Հարկ է նախագուշակել հիւանդ ենթակային յուզմանց պատճառը՝ զոր սա յաճախ ճարտարութեամբ կը ծածկէ: Սթոք-հոլմի նշանաւոր քնացուցիչն Վէթթերըզրանտ կը պատմէ՝ թէ օր մը ուզելով քնացընել մտրդ մը զոր սովորաբար կը խնամէր, չյաւջողեցաւ քնացընել, թէպէտ և նոյն մարդն դիւարս կը քնանար, մանաւանդ թէ լուսնի շողովի մ'էր: Միով բանի, հանգիւստ ա-մէն ջանքովն չկրցաւ քնացընել զինքը՝ մինչև որ Վէթթերըզրանտ իմացաւ հետեւեալ խափանիչ պատճառը: Հիւանդն գանձապետ էր վաճառատան մը. արդ թէ և կ'ուզէր քնա-նալ, բայց յանկարծ երկայն քնանալու և մտաւնախելի իւր հաշուեսեղանին չհասնելու երկիւղն վրան կը տրեր և զինքը, հակառակ իւր ըղձից, արթնուն կը բռնէր: Հարկ էր նախագուշակել հիւանդին մտաց այս գրաւուիւ, և յետ միանգամ ըմբռնելու գայն՝ ա-մէն միջոց բանեցընելու է՝ զայն փարտաւելու համար¹: Ուրեմն քնացընողին համար կարեւոր է մեծ աշարջութեան հետ միանգամայն արթնութիւն մտաց: Այլ դեռ ուրիշ բան ալ հարկաւոր է, այսինքն. «Մագնիսութեամբ քնացընողն պէտք է որ ունենայ հանդարտ և լուրջ վստահութիւն, ապահովութիւն մը: Եթէ կը տատամնի կամ տարակուսելու կերպ մը կը ցուցնէ, քնանալի ենթական եւս կրնայ իրեն ատտամութեան հետեւիլ և հակա-թելադրական (contre-suggestive) ազդեցութիւն կրել, հետեւաբար չի քնանար: Եթէ քնացընողն ինքզինքը շատ նեղելու կերպ մ'ունենայ, և եթէ իւր ենթական քնա-

ցընելու համար արիւն բրտինք մտնէ, այն ատեն քնանալի ենթակային մէջ այդ գաղափարը կը տուգորէ թէ քնացընելն դուռ-րին է. և որչափ քնացընողն կը յուզուի՝ նոյնչափ ալ ենթական նուազ ազդեցութիւն կը կրէ² »:

Քօրէլ եւս նոյն բանը կ'ուզէ բացատրել հետեւեալ խօսքերով. «Ստուգիւ բաշ քնա-ցընող նա է՝ որ լաւ գիտէ իւր քնացընելի ենթական համոզիլ իրեն մագնիսացուցիչ զօրութեան նկատմամբ, և որ կը յաջողի նոյն ենթակային սրտին մէջ մագնիսական քնոյ վրայ մեծ սէր մը ձգել: Այս մեծեղանդն սէրն ու խանդ ի քնացընողին ի քնանալին ամենակարեւոր ազդակ մ'է³ »:

Քնացընողին համար վերջին յատկու-թիւնն է՝ վերայիշելոց հաստար կարելոր, համբերութիւն: Համոզուիլ ուզողն թող կար-դայ Պէրնհայմի յաջորդ տողերը, յիշելով՝ որ մագնիսական քնոյ գործադրութեան մէջ ոչ ոք կարող է իրեն ուսուցիչ ըլլալ: Արդ նա կը գրէ.

«Ոմանք տարգառակս կ'իյնան Բիշ շատ խոր քնոյ մէջ. այլք՝ կ'ընդդիմանան մագնիսա-ցընողին. — երբեմն կը յաջողիմ երկար ա-տեն ենթակային աչքերը փակելով, լուութեան և անշարժութեան մէջ գնելով զինքը, շա-րունակաբար խօսելով և կրկնելով նոյն խօս-քերը. — թմրութիւն, բնդարմացում կը զգաս. թեւերդ և սրունքդ անշարժ են. ա-ւստիկ արտեւանանցը վրայ ջերմութիւն կայ. ջղային զրուլութիւն կը հանդարտի, այլ եւս կամը չունիս, աչքերդ փակուած կը մնան. — այս լսողական կամ բառական թելադրու-թիւնն մի քանի վայրկեան ետք, կը բաշմ մատերս աշարջ վրայէն, և աչքերն փակուած կը մնան . . . »

Ոմանք դեռ աւելի ուշով կ'ընդդիմանան, միշտ մտքով գրաւած են, չեն կրնար թո-ղու իրենց զիրենք, մտքերին կը յոգնե-ցընին, և կ'րսեն թէ կարող չեն քնանալու:

1. Wetterstrand, der Hypnotismus, und seine Anwendung, etc., էջ 4:

2. Bernheim, Rapport lu au Premier Congrès international de l'hypnotisme, էջ 88:

3. Forel. Նոյն մատեան. էջ 37:

Ասոց՝ Հանդարտութիւն կը պատուիրմ, և թմրութեան, անզգայութեան վրայ միայն կը խօսիմ. — «Այսչափ միայն կը բաւէ, կ'ըսեմ, արդասիք մ'առաջ բերելու համար: Թեւազրուածիւն կրնայ առանց ճոյ ալ ազդու ըլլալ: Անշարժ կեցիքի և մ'ըլլար անհանգիստ»: — Քննանալի ենթակային ոգւոյն այս վիճակին մէջ՝ չեմ ջանար որ ուղղաւ գարական արդասիքներ առաջ բերիմ. վտանգի առ, պարզապէս թմրած ըլլալով, միշտ արթուն և միշտ արամազդեալ ըլլալով ինքզինքը զանելու, զիրաւ կ'ելլէ թմրութեանէն... Սովորաբար երկրորդ կամ երրորդ փորձին կը յաջողիմ ստոյգ և բաւական խոր մագնիսական ըուն յառաջ բերել¹»:

Արդ — Ամէն ոք կրնայ ճանաչելու — Հարցման՝ կրնանք իբրեւ Հետեւանք մեր ցարդ ըսածին՝ պատասխանել այսպէս. Հոգւով և մարմնով առողջ որ և է մարդ կրնայ ճանաչել մի քանի ենթականեր՝ որ ըստ պատշաճի տրամադրեալ ըլլան առ այդ, սովորաբար գործածուած մարմնական միջոցները գործադրելով: Դարձեալ, եթէ իմաստուն, ողջամիտ և ազդու, միանգամայն իրեն վրայ վստահ մարդ մը գիտնայ թեւազրել և ճոյ պատկերը կամ գաղափարը արթնցնել ենթակային մէջ պիտի յաջողի շատ առիթով ճանաչելու: Հրապարակաւ և սրճանոցաց մագնիսացուցիչ ճանաչողներու կարգէն են անոնք՝ որ զիպուածով, ամենամեծ վտանգներով և վնասներով, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք, կը ճանաչեն խեղճ ենթականեր: Իսկ ճշմարիտ ճանաչողաց թիւն ամենանոց պիտի ըլլայ՝ ինչպէս որ սակաւաթիւու հոգեբանական խորին գիտութիւն, զիտողական մեծ առաջնագ, մեծ շաշարժութիւն, մտաց արթնութիւն, ազդու կամք և յամենայն դէպս համբերութիւն ունեցող անձինք:

Պ

Կրնայ ամենայն ոք ճանաչալ մագնիսութեամբ: — Անոնք՝ որ մագնիսական ճոյ վրայ կը խօսին առանց զայն ուսումնասիր-

ելու՝ կը համարեն թէ մագնիսութեամբ ճանաչու համար հարկ է ջգային ըլլալ, տկար, անարիւն, հիւանդոտ, և այլն, և թէ կանայք որչափ զիրութեամբ կը ճանաչու, արք ճանաչեն ունենար այդ զիրութիւնը, կամ հազիւ երբեք՝ այն ալ զարտուղութեամբ մը: Սակայն սոսկ ռականական գաղափար մ'է մագնիսական ըունը այսպէս սահմանափակելն:

Շատ նշանաւոր գիտունք ալ, որք ներկայ խնդրոյս մէջ իրաւամբ մեծահամբաւ հռչակուած են առ հասարակ, կը պնդեն՝ թէ ամենայն ոք մատչելի չէ մագնիսական ճոյ: Կ'ընդունին եւս թէ ինչպէս կանայք՝ նոյնպէս արք կրնան զիրութեամբ ճանաչալ. — բայց ըստ իրենց կարծեաց, ինչպէս ըսինք, ոչ ամենայն արք և ամենայն կանայք կրնան ճանաչալ: Արգանդախեղ (hystérie) ունեցողներն միայն ունին այս առանձնաշնորհութիւնը: Հետեւեալ բանաձեւին մէջ կը բովանդակուի իրենց գաղափարն. «Ամէն արգանդախեղ ունեցողը՝ ճանաչուլու յարմար չէ, բայց ճանաչուլու յարմար ենթական՝ արգանդախեղ ունի»: — Եարբոյի և Սալփեթիէր նշանաւոր զարոցին կարծիքն է այդ:

Բայց ուրիշ հաստատապէս նշանաւոր իմաստունք բոլորովին տարբեր կարծիք ունին: Ըստ ստոյն, մագնիսական ըունը՝ արգանդախեղի հետ յարաբերութիւն ամենեւին չունի, — և զրեթէ առանց սահմանափակելու ներքի է ըսելն՝ թէ ամենայն մարդիկ կրնան մագնիսական ճոյ ենթարկուիլ: — Այս գիտնոց մէջ ամենէն հոգեկաւորաց մին այսպէս կը բացատրէ իւր միաբը. «Ո՛ր և է առողջամիտ մարդ ի բնէ յարմար է ճանաչուլու այս կամ այն մայն աստիճանով. և եթէ ոք չկարենայ ճոյ ենթարկուիլ՝ ասոր միակ պատճառն են անոր պատահական, անցողական հոգեկան մի քանի տրամադրութիւններն²»:

Մեր նպատակէն դուրս է սոցիալաց կարծեաց վրայ զբաղիլն, ուստի վերոյիշեալ իմաստնոց կրկին կարծեաց վրայ պիտի խօսինք յաջորդաբար:

Շարայաբեյի

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

1. De la suggestion, էջ 4:

2. Forel, Der Hyponotismus, էջ 33: